

Oponentský posudek dizertační práce

Studijní program: Speciální pedagogika

Student: Mgr. Jan Kudry

Školitel: Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

Název práce: **Aspirace a preference jedinců ze sociálně vyloučených lokalit v úloze aspektů výchovy a vzdělávání**

Oponent: Doc. PhDr. Jiří Škoda, Ph.D.

Pracoviště: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Aktuálnost a náročnost tématu

Autor dizertační práce si zvolil téma, které je možné považovat za vysoce aktuální, protože se ať již přímo, ale i ve svých důsledcích dotýká problematiky vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků. Pod tímto eufemistickým pojmem představuje autor žáky ze sociálně vyloučených lokalit, v převážné většině příslušníky romského etnika, kteří navštěvují 7. – 9. ročníky základních škol nalézajících se rovněž v sociálně vyloučených lokalitách, či škol, které žáci ze sociálně vyloučených lokalit hojně navštěvují. Aktuálnost tématu spočívá nejen v jeho palčivosti, neboť se jedná o téma dlouhodobé, v podstatně neřešené, a pokud snad přece, tak stále dosud nevyřešené; avšak jde i o téma, které je v poslední době velmi nešťastně medializované, kdy cítí potřebu vyjadřovat se k němu snad každý, kdo kdysi chodil do školy, považuje se tím jaksi automaticky za znamenitého odborníka v oblasti inkluzivního vzdělávání. Kudry se ve své práci naštěstí oprošťuje od hysterických ideologických výpadů, které vhodnost či nevhodnost inkluzivního vzdělávání buď razantně tepou, nebo stejně razantně glorifikují, aniž si uvědomují, že mediální proud reflektuje především *politikum* celé záležitosti, pomíjíje zhusta stanovisek odborných, která jsou výsledkem vědeckých výzkumů. Kudryho práce do protikladu těmto erupcím staví fakta. Možná nudná, suchá, oprostěná od ideologických a politických vášní, ale přesto se značnou vypovídací hodnotou. Nejedná se totiž pouze o vztah žáků ze sociálně vyloučených lokalit a hlavního vzdělávacího proudu. Kudry se dotýká mnohem širšího komplexu problémů - nedostatečným ohodnocením vzdělání a vzdělanosti jako takové počínaje a profesní aspirací žáků ze sociálně znevýhodněných lokalit konče. Razantně upozorňuje na fakt, že pro převážně romské rodiny ze sociálně vyloučeného prostředí představuje vzdělání neakceptovatelně olbřímí investici (ať již z hlediska peněz, času, energie atd.) s velmi problematickou a zejména neuvědomovanou návratností. Že se vzdělání nesetkává s oceněním ze strany specifické komunity, ba je chápáno spíše kontraproduktivně! A pokud již člen komunity tyto silné dostředivé tendence překoná a prosadí si vlastní vůli a vlastní cestu, ocitá se v jakémsi vakuu spíše odvržen svojí dosavadní komunitou, avšak plně nepřijat komunitou novou. Lze proto ocenit, že Kudry velmi dobře chápe tyto souvislosti a ve své dizertační práci s nimi nakládá s profesionální přirozeností. Tím se snažím zároveň ukázat, že téma předložené dizertační práce je nejenom velice aktuální, ale i velice náročné a doktorandovi lze pouze gratulovat, že se do takto náročného tématu vůbec pustil.

Orientace studenta v dané problematice

Orientaci studenta v dané problematice je třeba vidět ve dvou rovinách, označme si je za rovinu teoretickou a rovinu zkušenostní. Pokud jde o zkušenostní rovinu, Kudryho orientace v dané problematice je excelentní! Což je ve vztahu k práci současně nesmírná výhoda a současně prokletí. Kudry celé prostředí dokonale zná z vlastní zkušenosti. Pochází z něj, na vlastní kůži zažil všechna specifika romské rodiny a vztahu příslušníků romské komunity ke vzdělání, k profesním ambicím, sám se stal „odrodilcem“ (v žargonu komunity „kokosem“) a dokáže tak

celou problematiku reflektovat ze všech možných empirických úhlů pohledu. Nepochybně i komunikaci se žáky ze sociálně vyloučených lokalit a s učiteli na školách v sociálně vyloučených lokalitách tato zkušenost Kudrymu velmi usnadňuje a v mnoha případech patně i umožňuje. Dizertační práci to obohacuje o celou řadu pozoruhodných postřehů, o informace, které by výzkumníkovi „zvnějšku“ patně ani nebyly sděleny. Na druhou stranu to Kudryho prostor určitým způsobem subjektivizuje. Právě jeho bohatá osobní zkušenost mu někdy omezuje interpretační rámec právě jen na oblast vlastních zkušeností na úkor objektivnějšího posouzení získaných výsledků a jejich interpretací. Tím se dostáváme k teoretické rovině orientace autora v dané problematice. V českojazyčné literatuře se orientuje zjevně vyčerpávajícím způsobem, nastudovav celou řadu odborných, výzkumných i vědeckých studií vztahujících se k problematice převážně Romů a jejich sociálního vyloučení. Poněkud horší je však autorova exploatace cizojazyčných informačních zdrojů a reflexe zahraničních zkušeností. Ano, můžeme říci, že problematika Romů v sociálně vyloučených lokalitách, které autor ve své práci důkladně popisuje, je specifická a že je třeba naopak reflektovat sociokulturní kontext, který do celého problému vstupuje velmi intenzivně již na úrovni mikroprostředí a mezoprostředí, které je vskutku výsostně specifické. Avšak v rovině makroprostředí (tedy rovině, na níž se nyní odehrávají nejintenzivnější diskuse jak mezi odbornou tak zejména mezi laickou veřejností) by již reflexe a komparace zahraničních zkušeností doktorandem byla jistě na místě.

Vhodnost výzkumného designu a zvolených metod

Předložená dizertační práce obsahuje podrobnou empirickou studii, jejíž výzkumný design i provedení mohu označit za poměrně zdařilé a prosté závažnějších metodologických chyb. Autor vcelku precizně operacionalizuje formulovaný relační výzkumný problém do podoby dílčích výzkumných cílů a výzkumných otázek. Nastiňuje výzkumné hypotézy, byť formulace hypotézy H4 je problematická a „hypotéza“ H5 lege artis vůbec žádnou výzkumnou hypotézou není. Charakteristika výzkumného vzorku a popis jeho pořízení je standardní. Autor prokazuje, že si vcelku dobře osvojil metodologické „řemeslo“ a je schopen samostatného koncipování výzkumného designu, což je ostatně jeden z požadavků na úspěšné ukončení třetího stupně vysokoškolského vzdělání. Velmi důkladně je propracována charakteristika výzkumného pole. Autor velmi podrobně popisuje jednotlivé sociálně exkludované lokality v problematické oblasti severozápadních Čech, do kterých svůj výzkum fokusoval. Za velmi zdařilý nápad pokládám způsob této charakteristiky, kdy autor konfrontuje poznatky z 9 let staré, avšak velmi důkladné, Gabalovy sociologické analýzy vyloučených lokalit s dosud nepublikovanými předběžnými výsledky obdobně rozsáhlé Gabalovy studie realizované v minulém roce. Ukazuje tak mimoděk, jak dynamickým prostředím sociálně vyloučené lokality jsou a k jak rychlým změnám v nich dochází. Tyto Gabalovy poznatky navíc Kudry konfrontuje i s vlastní znalostí prostředí a výsledky vlastních analýz. Co je pro mě zcela nepochopitelné, je pouze fakt, proč je tato rozsáhlá, ale potřebná pasáž zařazena do teoretické části práce, když už je výsostně praktickým popisem výzkumného terénu? Pokud jde o výzkumné nástroje, autor pracuje se třemi dotazníky (cílenými na žáky) a jedním polostrukturovaným interview (cíleným na učitele z vybraných škol v sociálně vyloučených lokalitách). Jedná se o vhodně konstruované výzkumné nástroje, které jsou schopny dostát formulovaným cílům výzkumu. Vyhodnocení získaných dat je adekvátní jejich charakteru a je obohaceno o deskriptivní i induktivní metody statistické analýzy dat. Použité statistické nástroje jsou použity správně s ohledem na charakter získaných dat. Bylo by sice ze statistického hlediska „čistší“ kdyby použití parametrických testů (F-tes, t-test) předcházelo testování normality rozložení dat a teprve na základě testů normality by byl zvolen adekvátní statistický aparát, avšak vzhledem k obecně nízké reliabilitě dat z výzkumů ve společenskovědní sféře můžeme případné rozdíly vzniklé nesprávným použitím parametrických testů místo neparametrických s klidným svědomím zanedbat.

Rozsah a úroveň dosažených výsledků a jejich diskuse

Předložená dizertační práce obsahuje velice široké spektrum výsledků. Je třeba říci, že výsledky jsou prezentovány velmi přehledně, ve srozumitelné formě, avšak místy až mechanicky a zbytečně „barvotiskově“. Zde se autor poněkud zpronevěřuje onomu bazálnímu výzkumnickému heslu: Write to Express, Not to Impress. Jsem přesvědčen o tom, že barevné „koláčové grafy“ (což ostatně z hlediska teorie grafů vůbec žádné grafy nejsou) s titěrnými popisky zanikajícími v hýřivé pestrosti barev, jaké lze spatřit, jak se domnívám, jen při spektrální analýze přesyceného roztoku siřičitanu sodného, opravdu neposkytují výhodu větší přehlednosti či názornosti oproti „nudným“ leč výstižným tabulkám. Avšak mým úkolem není se vyjadřovat k estetickému dojmu, kterým na mě práce působí. Pokud bych se měl vyjádřit k úrovni dosažených výsledků a jejich diskuse, pak deskripce jednoznačně až redundantně převažuje nad interpretací, analýzou a diskusí. Některé výsledky autor prezentuje na různých místech své práce až čtyřikrát, čímž v čtenáři vyvolává intenzivní pocit déjà vu. Nejedná se přitom ani o výsledky, které by byly nějak mimořádně závažné s ohledem na téma práce. Interpretace výsledků zůstává na mnoha místech jaksi „nedotažená“. To se týká zejména analýzy oblíbenosti, důležitosti a významnosti jednotlivých vyučovacích předmětů porovnávané mezi žáky ze sociálně vyloučených lokalit a žáky, kteří z těchto lokalit nepocházejí. Tato analýza přináší přitom zajímavé výsledky! Navzdory teoretickým předpokladům chápou významnost a důležitost některých školních předmětů jako vyšší žáci ze sociálně exkludovaných lokalit. Tento fakt přitom Kudry pouze několikrát konstatuje, aniž se pokouší o interpretaci tohoto pozoruhodného jevu! (Vyjma českého jazyka, budiž mu přičteno ke cti.) Stejně tak fakt, že různé aspekty profesní aspirace (a zdůrazňuji, že jde o dlouhodobou aspiraci související tedy s dlouhodobými cíli) se neliší mezi žáky ze sociálně vyloučených lokalit a žáky z neexkludovaných lokalit je přelomový a v přímém rozporu s teoretickým očekáváním. Přesto i zde je Kudryho diskuse spíše vlašná a chybí jí hlubší analytický rozměr. Obecně platí, že poznatky vyplývající z provedené výzkumné studie diskutuje Kudry v práci spíše se svými zkušenostmi a svými očekáváním (jakkoliv má na tento postup právo) než s vědeckými informačními zdroji a poznatky teoretickými. To však nic nemění na tom, že v předložené dizertační práci je představena značná šíře různých výsledků, se kterými je možné dále pracovat.

Struktura práce

Struktura dizertační práce je dle mého soudu vcelku akceptovatelná. Opravdu se nemohu vyrovnat jen s tím, co jsem naznačoval již výše, že součástí teoretické části práce je detailní deskripce sociálně vyloučených lokalit, ve kterých byla následně prováděna výzkumná studie. Toto už svým charakterem a rozsahem (tato část zaujímá rozsah 30 stran textu!) patří do empirické části práce, neboť dle mého soudu nikterak nesouvisí s obecnými teoretickými rámci vymezujícími problematiku sociálně exkluze a profesních aspirací žáků. Oceňuji, že součástí práce je i kapitola věnovaná návrhům a opatřením vyplývajícím z provedeného výzkumného šetření. Byť je koncentrována na doporučení CO by bylo vhodné dělat, ale v mnoha případech s nejasnou koncovkou, tedy JAK by se to mělo dělat. (Eventuálně ZA CO, ale to již značně překračuje možnosti dizertační práce.) Tento nedostatek však nechci Kudrymu vyčítat, neboť to ani není jeho nedostatek. Kdyby bylo známo, JAK efektivně realizovat formulované návrhy, pak by žádné sociálně vyloučené lokality neexistovaly. Celkově je struktura práce přehledná a čtenář se v ní může dobře orientovat. Uspořádání kapitol (vyjma popisu lokalit) pokládám za logické a účelné.

Závěry

Jsem přesvědčen, že v osobě Mgr. Jana Kudryho se setkáváme s „talentem“, „srdcařem“ i odborníkem v oblasti práce se sociálně znevýhodněnými skupinami populace. Pro rozvoj speciální pedagogiky skýtá jeho osobnost jak z lidského tak z profesního hlediska značný potenciál

a je příslibem pro další odborný růst Mgr. Kudryho a obohacení speciální pedagogiky jak jako disciplíny vědecké a badatelské, tak jako disciplíny aplikační a pedagogické, což předložená dizertační práce dle mého soudu zřetelně prokázala. K jejímu pojetí, zpracování, výsledkům i praktickým aplikacím lze mít samozřejmě výtky, a je to tak správně, neboť pedagogika (i ta speciální) je věda personalizovaná a vedle vědecké erudice a hlubokých mezioborových či spíše nadoborových znalostí vyžaduje od svých učedníků a mistrů i určitou dávku umění (abychom udělali J. A. Komenskému radost). Myslím, že vše potřebné autor práce splňuje, nebo je alespoň na dobré cestě k dosažení těchto nezbytností kvalitního speciálního pedagoga. Jeho dizertační práce jednoznačně **splňuje** požadavky standardně kladené na dizertační práce v daném oboru.

Autorovi práce navrhuji na základě úspěšné obhajoby této dizertační práce **udělit titul** doktor filozofie (Ph.D.).

V Ústí nad Labem dne 15. února 2015

Doc. PhDr. Jiří Škoda, Ph.D.